

**VALSTYBĖS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR ĮVAIKINIMO TARNYBA PRIE
SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTERIJOS**

**DĖL NETEISĖTAI IŠ UŽSIENIO VALSTYBĖS Į LIETUVĄ IŠVEŽTO AR LAIKOMO
VAIKO GRĄŽINIMO Į NUOLATINĖS GYVENAMOSIOS VIETOS VALSTYBĘ PAGAL
1980 M. HAGOS KONVENCIJĄ DĖL TARPTAUTINIO VAIKŲ GROBIMO CIVILINIŲ
ASPEKTŲ**

2017 m. vasario 21 d. Nr. 6-75

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – Tarnyba), atsižvelgdama į didėjantį gaunamų prašymų dėl galimai neteisėtai iš užsienio valstybių į Lietuvą išvežamų vaikų grąžinimo į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybes skaičių, parengė rekomendacijas dėl esminių 1980 m. Hagos konvencijos dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų (toliau – Hagos konvencija) nuostatų aiškinimo, nagrinėjant atvejus, kai, vadovaujantis Hagos konvencija, reikalaujama grąžinti vaiką, neteisėtai išvežtą iš kitos valstybės į Lietuvą ar neteisėtai laikomą Lietuvoje, į vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę.

Hagos konvencijos 1 straipsnyje įtvirtinti Hagos konvencijos taikymo tikslai: 1) užtikrinti, kad neteisėtai į bet kurią Susitariančią valstybę išvežti ir jose laikomi vaikai būtų greitai grąžinami; 2) garantuoti, kad vienos Susitariančios valstybės teisės aktų nustatytos vaiko globos teisės ir teisė matytis su vaiku būtų gerbiamos ir kitose Susitariančiose valstybėse. Tai reiškia, jog Hagos konvencija tarptautiniu mastu siekia apsaugoti vaikus nuo žalingų padarinių, kuriuos sukelia neteisėtas vaikų išvežimas ir laikymas užsienio valstybėse, užtikrinti greitą vaikų sugrąžinimą į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę, taip pat užtikrinti vieno iš vaiko tėvų, gyvenančio kitoje Susitariančioje valstybėje, teisę bendrauti su vaiku. Pažymėtina, kad Hagos konvencijos nuostatos taikomos tik vaikams, nesulaukusiems 16 m. amžiaus.

Hagos konvencijos būtinybę nulėmė didėjantis mišrių šeimų ir tokiose šeimose gimstančių vaikų skaičius, kada kilus šeiminiams nesutarimams vienas iš tėvų grįžta į savo kilmės šalį kartu su vaiku, taip apribodamas kartu nevykstančio tėvo (motinos) galimybes dalyvauti vaiko auklėjime, juo rūpintis ir bendrauti su juo. Taip pat sparčiai auganti žmonių migracija nulemia ir vaikų, kurių tėvai yra tos pačios valstybės piliečiai, grobimo bylų skaičiaus augimą. 2006 m. Tarnyba tarpininkavo nagrinėjant 4 atvejus pagal Hagos konvenciją dėl vaikų, neteisėtai išvežtų į Lietuvą, grąžinimo į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybes, o 2015 m. Tarnyba tarpininkavo nagrinėjant 18 tokių atvejų. Didėjantis tokių atvejų skaičius nulėmė

būtinybę plačiau aptarti pagrindines Hagos konvencijos nuostatas ir jų taikymą sprendžiant vaiko tėvų ginčus dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos pakeitimo.

1. Teisinis reglamentavimas

Europos Sąjungos valstybėse narėse (išskyrus Daniją) vaikų neteisėto išvežimo į kitas Susitariančias valstybes klausimai sprendžiami vadovaujantis Hagos konvencijos ir 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinančio Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000 (toliau – Reglamentas), nuostatomis. Reglamento, kaip tiesiogiai taikomo Europos Sąjungos teisės akto, normų ir Hagos konvencijos, kaip daugiašalės tarptautinės sutarties, priimtos Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijoje, normų konkurencijos klausimas išspręstas Reglamento 60 straipsnyje, pagal kurį valstybių narių santykiuose Reglamentas pakeičia Hagos konvenciją tiek, kiek ji susijusi su bylomis, kurioms taikomas šis Reglamentas. Reglamento preambulės 17 p. įtvirtinta, jog vaiko neteisėto išvežimo ar negrąžinimo atvejais vaiko grąžinimas turėtų būti užtikrinamas nedelsiant ir tam turėtų toliau būti taikoma Hagos konvencija, papildoma Reglamento, ypač 11 straipsnio, nuostatomis. Šių nuostatų pagrindu darytina išvada, jog jose įtvirtintas Reglamento viršenybės principas turi būti derinamas su Hagos konvencijos subsidiaraus taikymo galimybe, kai Reglamentas nereglamentuoja tam tikrų klausimų, susijusių su vaiko grąžinimu jo neteisėto išvežimo ar negrąžinimo atvejais.

Pažymėtina, kad Hagos konvenciją yra ratifikavusios ar prie jos prisijungusios 93 pasaulio valstybės, tačiau ne visose valstybėse, ratifikavusiose Hagos konvenciją, taikomos Reglamento nuostatos. Tais atvejais, kai sprendžiamas klausimas dėl neteisėtai į valstybę, kurioje nėra taikomos Reglamento nuostatos, išvežto vaiko grąžinimo į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę, taikomos tik Hagos konvencijos nuostatos. Atkreiptinas dėmesys, kad Hagos konvencijos 38 str. numato, jog Hagos konvencija taikoma tik santykiams tarp prisijungiančios valstybės ir tų Susitariančių valstybių, kurios pareiškia, kad priima šį prisijungimą. Tai reiškia, kad nepaisant to, jog dvi valstybės yra ratifikavusios Hagos konvenciją, šios konvencijos nuostatos nebūtinai gali būti taikomos sprendžiant klausimus dėl neteisėtai iš vienos valstybės išvežto į kitą valstybę vaiko grąžinimo. Minėtos nuostatos gali būti taikomos tik tuo atveju, jeigu vėliau prie Hagos konvencijos prisijungusios valstybės prisijungimą priėmė kita, anksčiau prisijungusi valstybė. Lietuvoje šiuo metu Hagos konvencijos nuostatos gali būti taikomos su 70 valstybių, ratifikavusių Hagos konvenciją.

Lietuvoje Hagos konvencija ratifikuota 2002-03-19 Lietuvos Respublikos įstatymu dėl Konvencijos dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų ratifikavimo, įsigaliojusiu 2002-05-22. 2008-11-13 Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymo (toliau – Įgyvendinimo įstatymas), įsigaliojusio 2008-11-29, šeštuoju skirsniu reglamentuota bylų dėl neteisėtai į Lietuvą atvežtų ar joje laikomų vaikų grąžinimo į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybes nagrinėjimo tvarka. Lietuvoje bylos dėl teismo leidimo išdavimo grąžinti vaiką į vaiko kilmės ir nuolatinės gyvenamosios vietos šalį nagrinėjamos vadovaujantis Reglamento, Hagos konvencijos, Įgyvendinimo įstatymo 7–12 straipsniuose įtvirtintomis nuostatomis. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) nuostatos nagrinėjant šias bylas taikomos tiek, kiek Reglamentas, Hagos konvencija ir Įgyvendinimo įstatymas nenustato kitaip (Įgyvendinimo įstatymo 7 str. 1 d.).

2. Neteisėtas išvežimas ir neteisėtas laikymas

Kiekvienas asmuo turi asmeninę teisę laisvai judėti ir gyventi bet kurios valstybės teritorijoje, nepažeidžiant teisės aktuose nustatytų teisėto gyvenimo šioje valstybėje reikalavimų. Vis dėlto ketinant išvykti nuolatiniam gyvenimui į kitą valstybę kartu su vaiku, kai kitas iš vaiko tėvų nevyksta kartu, dar iki šio išvykimo privaloma išspręsti klausimą dėl teisėto vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės pakeitimo. Neteisėtas vaiko išvežimas ir (ar) laikymas – situacijos, kai vienas iš vaiko tėvų išveža vaiką iš įprastinės vaiko gyvenamosios vietos valstybės į kitą valstybę be kito vaiko tėvo (motinos) sutikimo ar teismo leidimo (neteisėtas išvežimas) arba pasilieka užsienio valstybėje ilgesnį laiką negu buvo duotas kartu nevykstančio tėvo (motinos) sutikimas (neteisėtas laikymas).

Siekiant atskirti laikiną vaiko išvykimą į užsienio valstybę nuo nuolatinio, būtina aptarti laikino ir nuolatinio išvykimo sąvokas. Tikslaus apibrėžimo, kas yra laikinas vaiko išvykimas, nėra, todėl kiekvienu atveju yra vertinamos faktinės vaiko išvykimo į kitą valstybę aplinkybės, atkreipiant dėmesį į:

- a) išvykimo trukmę. Lietuvos Respublikos gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymas numato, kad Lietuvos Respublikos gyventojas privalo deklaruoti savo gyvenamąją vietą kitoje valstybėje, jei jis išvyksta iš Lietuvos Respublikos ilgesniam nei šešių mėnesių laikotarpiui.
- b) išvykimo tikslą. Jei vaikas vyksta į turistinę kelionę, lanko giminaičius atostogų metu ar vyksta gydytis, tačiau neketina toje šalyje įsikurti, laikoma, kad išvykimas yra laikinas. Tuo atveju, kai vaikas išregistruojamas iš ugdymo, gydymo įstaigos

nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje arba įrašomas į ugdytinių sąrašus kitoje valstybėje, priregistruojamas gydymo įstaigoje, išvykimas negali būti laikomas laikinu.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (Europos Teisingumo Teismo 2010 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje Mercredi, C-497/10 PPU) pripažįsta, kad „Nuolatinės gyvenamosios vietos sąvoka Reglamento 8 straipsnio 1 dalies prasme turi būti aiškinama taip, kad ši vieta atitinka vietą, kur vaikas tam tikra dalimi integravosi į socialinę ir šeiminingą aplinką. Šiuo tikslu būtina atsižvelgti į gyvenimo valstybės narės teritorijoje ir šeimos persikėlimo į šią valstybę trukmę, sąlygas, priežastis, vaiko pilietybę, mokyklos lankymo vietą ir sąlygas, kalbų žinias ir šeiminius bei socialinius vaiko ryšius toje valstybėje. Siekiant atskirti nuolatinį gyvenimą nuo laikino buvimo, šio buvimo trukmė turi būti tokia, kad atsirastų tam tikras stabilumas. Reglamente nenumatyta minimali trukmė. Iš tikrųjų nuolatinės gyvenamosios vietos perkėlimui į priimančią valstybę ypač svarbus suinteresuotojo asmens noras joje įkurti nuolatinį ar įprastą savo interesų centrą, ketinant jam suteikti stabilumą. Taigi, gyvenimo trukmė yra tik rodiklis vertinant gyvenamosios vietos stabilumą, o tai vertinant turi būti atsižvelgiama į visas konkretaus atvejo aplinkybes. Mažamečio vaiko aplinka iš esmės yra šeimininga aplinka, kurią lemia referencinis asmuo ar asmenys, su kuriais vaikas gyvena ir kurie jį iš tiesų globoja ir juo rūpinasi. Todėl reikia atsižvelgti, viena vertus, į gyvenimo valstybės narės teritorijoje ir vaiko persikėlimo į šią valstybę trukmę, teisėtumą, sąlygas ir priežastis, kita vertus, į tėvų geografinę bei šeiminingą kilmę ir šeiminius bei socialinius vaiko ryšius valstybėje narėje“.

Reglamento 2 straipsnio 11 punkte nurodyta, kad vaiko išvežimas ir negražinimas yra neteisėtas tais atvejais, kai pažeidžiamos globos teisės, įgytos teismo sprendimu, įstatymų nustatyta tvarka ar juridinę galią turinčiu susitarimu pagal valstybės narės, kurioje yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta iki išvežimo ar negražinimo ir jei išvežimo ar negražinimo metu globos teisėmis (tėvų valdžia) buvo faktiškai naudojamosi drauge, ar jų su niekuo nesidalijant, arba jomis taip būtų naudojamosi išvežimui ar negražinimui. Laikoma, kad globa yra įgyvendinama kartu, kai pagal teismo sprendimą ar įstatymų nustatyta tvarka vienas iš tėvų teisių turėtojų negali spręsti dėl vaiko gyvenamosios vietos be kito tėvų pareigų turėtojo sutikimo. Hagos konvencijos 3 straipsnis neteisėtą vaiko išvežimą ar laikymą apibūdina analogiškai, kaip ir Reglamento 2 straipsnio 11 punktas. Pagal Hagos konvencijos 3 straipsnį vaiko išvežimas ar laikymas laikomas neteisėtu, jei:

- a) pažeidžiamos globos teisės, suteiktos asmeniui, institucijai ar kitai organizacijai atskirai ar kartu, pagal valstybės, kurioje vaikas nuolat gyvena prieš pat jį išvežant ar laikant, įstatymus; ir

- b) jei išvežimo ar laikymo metu tomis teisėmis buvo kartu ar atskirai naudojamosi arba būtų buvę naudojamosi, jei vaikas nebūtų išvežtas ar laikomas.

Vaiko globos teisės, nurodytos minėto 3 straipsnio a punkte, gali būti suteiktos pagal įstatymą arba teismo ar administracinės institucijos sprendimu, arba pagal susitarimą, turintį teisinę galią pagal tos valstybės, kurioje vaikas nuolat gyveno, įstatymus. Taigi vaiko išvežimas ar laikymas laikomas neteisėtu, esant nustatytoms abiem Hagos konvencijos 3 straipsnio sąlygoms.

Pagal kai kurių užsienio valstybių teisę, vaiko globos teisės gali būti priskiriamos abiem tėvams kartu arba išimtinai vienam iš tėvų. Pažymėtina, kad įvertinti aplinkybes, ar pagal Susitariančios valstybės nacionalinį teisinį reglamentavimą asmuo, besikreipiantis į savo gyvenamosios vietos valstybės centrinę instituciją, turi vaiko globos teises, nurodytas Hagos konvencijos 3 str., o tuo pačiu ir reikalavimo grąžinti neteisėtai išvežtą vaiką teisę, turi pareigą valstybės, persiunčiančios prašymą pagal Hagos konvenciją, centrinė institucija. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos teismo sprendimas, nustatantis vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, nesuteikia tėvui (motinai), su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, teisės išvežti vaiką į kitą valstybę be kito tėvo (motinos) sutikimo, taigi, ir grįžti iš užsienio valstybės į Lietuvą. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 3.156 str. 2 d., tėvai turi lygias teises ir pareigas savo vaikams, nepaisant to, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium. Už vaiko auklėjimą ir priežiūrą tėvai atsako bendrai ir vienodai (CK 3.159 str. 2 d.), todėl darytina išvada, kad vaiko tėvai globos teisėmis ir tėvų valdžia, kurie apima ir teisę rūpintis vaiku, teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą, naudojami bendrai ir vienodai, nežiūrint, ar santuoka yra nutraukta ir vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su vienu iš tėvų.

Reglamento 3 straipsnis numato galimybę bylose, susijusiose su santuokos nutraukimu, sutuoktinių gyvenimu skyrium (separacija) ir santuokos pripažinimu negaliojančia pasirinkti, kurios valstybės teisme turi būti nagrinėjama byla, – sutuoktinių nuolatinės gyvenamosios valstybės teisme arba tos valstybės, kurios pilietybę turi abu sutuoktiniai, teisme. Tarnyba susiduria su atvejais, kada Lietuvos Respublikos piliečiai, nuolat gyvenantys užsienio valstybėse, pasinaudodami Reglamente numatyta galimybe pasirinkti teismo jurisdikciją nagrinėti santuokos nutraukimo ir kitų su tuo susijusių klausimų bylą, nusprendžia santuoką nutraukti Lietuvos Respublikos teisme. Tokiu Lietuvos teismo sprendimu nustačius vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, šis tėvas (motina), nuolat gyvenantis su vaiku užsienio valstybėje, neįgyja teisės be kito iš vaiko tėvų žinios ir sutikimo išvežti vaiką iš nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės į kitą valstybę, taigi, ir Lietuvą. Vadovaujantis Lietuvos teisiniu reglamentavimu, teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta su vienu iš tėvų išsprendžia

tik vaiko gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų nustatymo klausimą, bet nesuteikia išimtinės globos teisės tam tėvui ar motinai.

3. Teisminis procesas

Vadovaujantis Įgyvendinimo įstatymu, bylos dėl vaiko grąžinimo, kai vaikas neteisėtai atvežtas ar neteisėtai laikomas Lietuvoje, yra teisingos Vilniaus apygardos teismui ir nagrinėjamos CPK XXXIX skyriuje nustatyta tvarka. Atsižvelgiant į tai, asmuo, teigiantis, kad jo nepilnametis vaikas yra galimai neteisėtai atvežtas į Lietuvą arba neteisėtai laikomas Lietuvoje, bei siekiantis vaiko grąžinimo į vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę, turi pateikti Vilniaus apygardos teismui pareiškimą, atitinkantį CPK 111 str. nustatytus reikalavimus, dėl teismo leidimo grąžinti vaiką į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę išdavimo. Pažymėtina, kad Tarnybai pagal Lietuvos Respublikos teisinį reglamentavimą nėra suteikti įgaliojimai pareiškėjo vardu kreiptis į Vilniaus apygardos teismą dėl galimai neteisėtai į Lietuvą išvežto vaiko grąžinimo, taip pat atstovauti pareiškėjo ar kitų asmenų interesams ar reikšti savarankiškus reikalavimus byloje. Tarnyba, vykdydama centrinės institucijos funkcijas, tarpininkauja teikdama asmenims ir (ar) užsienio valstybių centrinėms institucijoms informaciją apie Lietuvos teismą, kompetentingą nagrinėti vaiko grąžinimo į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę bylą, teisinės pagalbos teikimo Lietuvoje tvarką, informaciją apie Lietuvos nacionalinį teisinį reglamentavimą, susijusį su sprendžiamu klausimu. Pažymėtina, kad asmuo, teigiantis, jog jo nepilnametis vaikas galimai neteisėtai buvo išvežtas į Lietuvą, turi teisę ir tiesiogiai kreiptis į Vilniaus apygardos teismą, nesikreipdamas į savo gyvenamosios vietos valstybės centrinę instituciją arba Tarnybą.

Vilniaus apygardos teismas, priėmęs nagrinėti pareiškimą dėl leidimo grąžinti nepilnametį vaiką į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę, vadovaudamasis CPK 49 str. nuostatomis, įtraukia į bylos nagrinėjimą vaiko buvimo vietos Lietuvoje savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrių (toliau – VTAS), jeigu pareiškėjas nepadarė to kreipdamasis į teismą. Tarnyba taip pat dalyvauja teisiniame procese bei teikia teismui duomenis apie prašymo pagal Hagos konvenciją nagrinėjimo eigą iki pareiškėjo kreipimosi į teismą (tais atvejais, jei pareiškėjas pirmiausiai kreipiasi į savo gyvenamosios vietos valstybės centrinę instituciją arba Tarnybą) bei Reglamento 55 str. nurodytą informaciją apie vaiką.

Tarnyba, dalyvaujanti bylą dėl neteisėtai į Lietuvą išvežtų vaikų grąžinimo į jų nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės nagrinėjime, pastebi, kad gana dažnai teismas, priėmęs nagrinėti pareiškimą dėl leidimo grąžinti vaiką išdavimo, nutartimi įpareigoja VTAS bei Tarnybą pateikti teismui duomenis: a) apie vaiko buvimo vietą, jo gyvenamąją ir socialinę aplinką, vaiko

prisitaikymą prie naujos aplinkos bei b) duomenis, ar grąžinus vaiką į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę, jam nebus padaryta fizinė ar psichinė žala, ar vaikas nepakliūs į kitą netoleruotiną situaciją, ar bus imtasi priemonių, kad būtų užtikrinta vaiko apsauga, jeigu bus išduotas leidimas jį sugrąžinti. Atkreiptinas dėmesys, kad VTAS pagal kompetenciją turėtų teikti teismui tik a) punkte nurodytus duomenis, susijusius su vaiko, išvežto į Lietuvą, gyvenimo sąlygomis, integracija į naują socialinę aplinką ir susiformavusius naujus socialinius ryšius ir kitą su vaiko gyvenimu Lietuvoje susijusią informaciją. Šios informacijos pateikimas yra tiesiogiai susijęs su vienu iš galimų vaiko negrąžinimo pagrindų, numatytų Hagos konvencijos 12 str. (vaiko prisitaikymas prie naujos aplinkos), taikymo galimybe. Tarnyba, vykdydama teismo įpareigojimą, įprastai kreipiasi į užsienio valstybės, iš kurios vaikas buvo išvežtas, centrinę instituciją dėl informacijos, nurodytos b) punkte, gavimo. Šios informacijos pateikimas gali padėti įvertinti, ar sprendžiant klausimą dėl vaiko grąžinimo, gali būti taikomas Hagos konvencijos 13 str. numatytas atsisakymo grąžinti vaiką pagrindas.

Atkreiptinas dėmesys, kad geranoriškas vaiko grąžinimas į jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę yra galimas bet kurioje proceso dėl vaiko grąžinimo stadijoje. Tai reiškia, kad vaikas gali būti geranoriškai grąžintas į valstybę, iš kurios jis buvo išvežtas tiek iki teismo proceso Vilniaus apygardos teisme pradžios, tiek prasidėjus teismui, tiek jam pasibaigus. Todėl ypatingai svarbus yra VTAS, tiesiogiai bendraujančio su asmeniu, išvežusiu vaiką į Lietuvą ar laikančiu jį Lietuvoje, vaidmuo. VTAS, gavęs Tarnybos pranešimą apie gautą vieno iš vaiko tėvų prašymą pagal Hagos konvenciją arba teismo pranešimą apie pradėtą teisminį procesą dėl leidimo grąžinti vaiką į valstybę, iš kurios jis buvo išvežtas (tuo atveju, jeigu pareiškėjas kreipiasi tiesiogiai į Vilniaus apygardos teismą), turėtų suteikti asmeniui, išvežusiam vaiką į Lietuvą ar laikančiam vaiką Lietuvoje reikiamą informaciją apie vaiko išvežimo į kitą valstybę teisėtumo sąlygas, pasekmes, kurias gali sukelti neteisėtas vaiko išvežimas ar laikymas, informaciją apie galimai prasidėsiantį arba jau pradėtą teisminį procesą dėl leidimo grąžinti vaiką išdavimo bei galimybę geranoriškai grąžinti vaiką į valstybę, iš kurios jis buvo išvežtas.

Taip pat svarbu pažymėti, kad geranoriškas vaiko grąžinimas į vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę arba teismo nurodymas grąžinti vaiką, nereiškia vaiko globos teisių suteikimo (gyvenamosios vietos nustatymo) reikalavimą dėl vaiko grąžinimo pareiškusiam asmeniui, arba vaiko grąžinimo į konkrečią gyvenamąją vietą, iš kurios jis buvo išvežtas, arba vaiko grąžinimo į reikalavimą dėl vaiko grąžinimo pareiškusio asmens gyvenamąją vietą. Vaiko grąžinimas į valstybę, iš kurios jis buvo išvežtas, reiškia fizinį vaiko grąžinimą į valstybės, iš kurios jis buvo išvežtas, teritoriją, ir vaiką išvežusiam vienam iš tėvų nusprendus grįžti su vaiku į valstybę, iš kurios jie išvyko, vaikas galėtų gyventi drauge su jį išvežusiu vienu iš tėvų, toje

pačioje ar kitoje gyvenamojoje vietoje. Vaiko gražinimas (tiek geranoriškas, tiek teismui priėmus nutartį dėl vaiko gražinimo) neužkerta kelio vienam iš vaiko tėvų, siekiančiam su vaiku išvykti nuolat gyventi į Lietuvą, vaiką gražinus į valstybę, iš kurios jis buvo išvežtas, išvykti su vaiku nuolatiniam gyvenimui į Lietuvą, prieš tai išsprendus klausimą dėl teisėto vaiko išvežimo, t. y. gavus kartu nevykstančio kito iš vaiko tėvų sutikimą arba valstybės, kurioje vaikas nuolatos gyvena, kompetentingo teismo sprendimą, leidžiantį pakeisti vaiko gyvenamosios vietos valstybę.

Tarnyba, vykdydama Lietuvos centrinės institucijos pagal Hagos konvenciją funkcijas bei tarpininkaudama nagrinėjant klausimus dėl neteisėtai į Lietuvą išvežto vaiko ar Lietuvoje laikomo vaiko gražinimo į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę, pastebi, jog neretai vaiko tėvas (motina), atvykęs su vaiku į Lietuvą, nedelsdamas kreipiasi į Lietuvos teismą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, tokiu būdu siekdamas įteisinti vaiko atvykimą (likimą) gyventi Lietuvoje su drauge atvykusiu vienu iš tėvų. Pažymėtina, kad Hagos konvencijos 16 straipsnis numato, jog gavusi pranešimą apie neteisėtą išvežimą ar laikymą, nurodytą Hagos konvencijos 3 straipsnyje, Susitariančios valstybės, į kurią vaikas yra išvežtas arba kurioje jis laikomas, teismas ar administracinė institucija nesprenžia dėl vaiko globos teisių iš esmės, kol nenustatoma, kad vaikas neturi būti gražinamas pagal Hagos konvenciją, arba sprenžia dėl globos teisių iš esmės tik tada, jei per protingumo kriterijų atitinkantį laikotarpį nuo minėto pranešimo gavimo dienos nepateikiamas prašymas pagal Hagos konvenciją. Tokiu būdu vaiko tėvui (motinai), neteisėtai išvežusiam vaiką į Lietuvą, kreipusis į teismą dėl vaiko gyvenamosios vietos su juo nustatymo, o kitam iš vaiko tėvų pareikalavus vaiko gražinimo pagal Hagos konvenciją, civilinės bylos dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo nagrinėjimas turėtų būti sustabdytas iki tol, kol bus išnagrinėta byla dėl vaiko gražinimo pagal Hagos konvenciją. Atkreiptinas dėmesys, kad, vadovaujantis Hagos konvencijos 17 straipsniu, vien tai, kad valstybėje, į kurią yra kreipiamasi, yra priimtas sprendimas dėl globos teisių arba kad toje valstybėje toks sprendimas turi būti pripažintas, nėra pagrindas atsisakyti gražinti vaiką pagal Hagos konvenciją. Taigi, teismo sprendimas, priimtas po vaiko išvežimo į Lietuvą, kuriuo vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su vienu iš vaiko tėvų, išvežusiu vaiką į Lietuvą, negali būti laikomas vaiko atvykimo gyventi į Lietuvą ar pasilikimo gyventi Lietuvoje teisėtumą patvirtinančiu dokumentu. Teismas, nagrinėjantis vaiko gražinimo bylą pagal Hagos konvenciją, neprivalo, tačiau gali atsižvelgti į teismo sprendimo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo priėmimo priežastis, tačiau teismui, nagrinėjančiam vaiko gražinimo į kitą valstybę bylą, nusprendus gražinti vaiką į valstybę, iš kurios jis buvo išvežtas, bei konstatavus, jog vaiko išvežimas buvo neteisėtas, tai reikštų, jog jurisdikcija spręsti klausimus, susijusius su vaiku, priklauso vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismams ir kitoms institucijoms.

Hagos konvencijoje įtvirtintas vienas iš pagrindinių tikslų – užtikrinti, kad neteisėtai į bet kurią susitariančiąją valstybę išvežti ar jose laikomi vaikai būtų greitai grąžinti (Hagos konvencijos 1 (a) straipsnis). Šis tikslas yra atkartotas jau minėtoje Reglamento 17 konstatuojamojoje dalyje. Siekiant jo įgyvendinimo, Reglamento 11 straipsnio 3 dalyje ir Hagos konvencijos 11 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtintas bendrasis šešių savaičių terminas, per kurį turi būti priimtas sprendimas dėl vaiko grąžinimo nuo pareiškimo pateikimo, išskyrus kai išimtinės aplinkybės to neleidžia padaryti. Taigi, tiek Hagos konvencija (1 straipsnis, 12 straipsnio 1 dalis), tiek Reglamentas (11 straipsnio 1 dalis) nustato bendrąją taisyklę, jog vaikas visada turi būti grąžintas į valstybę, iš kurios jis buvo neteisėtai išvežtas. Šios taisyklės išimtys, o kartu ir pagrindai, kada teismas gali atsisakyti grąžinti vaiką, yra įtvirtinti Hagos konvencijos 12–13 straipsniuose.

4. Vaiko negrąžinimo pagrindai

Reglamentas nenumato savarankiškų atsisakymo grąžinti vaiką pagrindų, tačiau įtvirtina kai kurių Hagos konvencijoje numatytų atsisakymo grąžinti vaiką į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę pagrindų taikymo ribojimus ir procesines taisykles (Reglamento 11 straipsnio 2–8 dalys). Hagos konvencijoje numatytos šios išimtys, kurias gali taikyti valstybių, į kurias neteisėtai išvežti vaikai, teismai. Esant bent vienai iš šių išimčių, teismas gali atsisakyti grąžinti vaiką į valstybę, iš kurios jis buvo neteisėtai išvežtas:

- a) asmuo, įstaiga ar kita organizacija, kuri rūpinosi vaiku, vaiko išvežimo ar laikymo metu iš tiesų nesinaudojo globos teisėmis (Hagos konvencijos 13 str. 1 d. a) p.);
- b) asmuo, įstaiga ar kita organizacija, kuri rūpinosi vaiku, vaiko išvežimo ar laikymo metu neprieštaravo ar vėliau sutiko, kad vaikas būtų išvežtas ar laikomas (Hagos konvencijos 13 str. 1 d. a) p.);
- c) yra didelė rizika, kad vaiką grąžinus jam būtų padaryta fizinė ar psichinė žala arba kad vaikas pakliūs į kitą netoleruotiną situaciją (Hagos konvencijos 13 str. 1 d. b) p.);
- d) vaikas prieštarauja grąžinimui ir jau yra sulaukęs tokio amžiaus ir brandos, kai tikslinga atsižvelgti į jo nuomonę (Hagos konvencijos 13 str. 2 d.);
- e) procesas buvo pradėtas praėjus vienerių metų terminui nuo tos dienos, kai vaikas buvo neteisėtai išvežtas ar laikomas, ir įrodoma, kad vaikas jau prisitaikė prie naujos aplinkos (Hagos konvencijos 12 str. 2 d.).

Reglamento 11 straipsnis numato kai kurias papildomas sąlygas Hagos konvencijos 12–13 straipsniuose numatytų vaiko negrąžinimo pagrindų taikymui. Pagal Reglamento 11

straipsnio 4 dalį teismas negali atsisakyti grąžinti vaiką, remdamasis Hagos konvencijos 13 b) straipsniu, jeigu nustatoma, kad bus imtasi priemonių užtikrinti sugrąžinto vaiko apsaugą. Teismas taip pat negali atsisakyti grąžinti vaiką bet kuriuo iš Hagos konvencijoje numatytų pagrindų, jeigu asmeniui, kuris prašė sugrąžinti vaiką, nebuvo suteikta galimybė būti išklausytam (Reglamento 11 straipsnio 5 dalis). Be to, taikant Hagos konvencijos 12 ir 13 straipsnius, turi būti užtikrinama, kad proceso metu vaikui būtų suteikta galimybė būti išklausytam, išskyrus atvejus, kai to nedera daryti dėl jo amžiaus ar brandumo laipsnio (Reglamento 11 str. 2 d.).

Anksčiau minėtuose pagrinduose, išskyrus pirmuosius du, pirmenybė tiesiogiai teikiama vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugai. Vaiko interesai priklauso nuo daugelio aplinkybių kiekvienu individualiu atveju – vaiko amžiaus, brandos lygio, aplinkos ir patirties. Tokiais atvejais teismas, vykdydamas savo įgaliojimus, turi išlaikyti pusiausvyrą tarp Hagos konvencijos tikslo, reikalaujančio užtikrinti neteisėtai išvežto ar laikomo vaiko grąžinimą, bei jį įgyvendinančių nuostatų (iš vienos pusės) ir vaiko interesų (iš kitos pusės), o vaiką atsisakyti grąžinti tik išimtiniais atvejais, kai byloje nustatyti faktai neabejotinai patvirtina, jog tai būtina, siekiant tinkamai apsaugoti vaiko interesus.

Pagal Hagos konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b) punktą valstybės, į kurią kreipiamasi, teismo ar administracinė institucija neprivalo nurodyti grąžinti vaiką, jei asmuo, įstaiga ar kita organizacija, kuri prieštarauja, kad vaikas būtų grąžintas, įrodo, kad yra didelė rizika, kad vaiką grąžinus jam būtų padaryta fizinė ar psichinė žala arba kad vaikas pakliūs į kitą netoleruotiną situaciją. Kaip minėta, Reglamento 11 straipsnio 4 dalies nuostatos įtvirtina papildomą sąlygą Hagos konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b) punkte numatytos išimties taikymui – teismas negali atsisakyti grąžinti vaiką, remdamasis šiuo pagrindu, jei nustatoma, kad bus imtasi priemonių, kad būtų užtikrinta grąžinto vaiko apsauga. Taigi Reglamentas įtvirtina principą, kad teismas turi nurodyti nedelsiant grąžinti vaiką, griežtai apribodamas Hagos konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b) punkte numatytas išimtis, t. y. vaikas visada turi būti grąžinamas, jeigu jam gali būti užtikrinta apsauga kilmės valstybėje narėje. Tai atitinka minėtus Hagos konvencijos ir Reglamento tikslus – tarptautiniu mastu apsaugoti vaikus nuo žalingų padarinių, kuriuos sukelia jų neteisėtas išvežimas ar negrąžinimas.

Vaiko neteisėto išvežimo ir / arba neteisėto laikymo pasekmė – pažeistos globos teisės (tėvų valdžia). Pagal Lietuvos Respublikos teisinį reglamentavimą (CK 3.155 str. 2 d.), tėvų valdžia apima teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgiant į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Asmuo, turintis vaiko globos teises (tėvų valdžią), netenka galimybės šias teises realizuoti vaiko

gyvenamojoje vietoje, o vaikas netenka asmens globos, kurią turėjo savo gyvenamojoje vietoje iki neteisėto išvežimo ar laikymo. Tai yra žalingi padariniai, kurie atsiranda tiek asmeniui, turinčiam globos teises vaikui, tiek vaikui, jį neteisėtai išvežus iš gyvenamosios vietos ar neteisėtai negražinant. Pagal Hagos konvencijos 18 straipsnį įgaliotos institucijos sprendimo vaiko gražinimo klausimu neturi lemti aplinkybės, kurios aktualios iš esmės sprendžiant vaiko globos klausimą, todėl teismas, sprenddamas vaiko (ne)gražinimo klausimą, turi vertinti įrodymus ir nustatyti aplinkybes, turinčias reikšmės būtent šios kategorijos byloms Hagos konvencijos ir Reglamento normų taikymo aspektu.

Lietuvos apeliacinis teismas, apeliacine tvarka nagrinėjantis bylas dėl leidimo gražinti vaiką į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę išdavimo, išaiškino, jog pirmosios instancijos teismo išvados apie tai, kad gražinus vaiką į kilmės šalį jis pakliūs į netoleruotiną aplinką, paremtos bylos šalių paaiškinimais apie jų tarpusavio nesutarimus ir konfliktus, kas yra susiję su sutuoktinių tarpusavio santykiais ir bendravimu tuo laikotarpiu, kai šeima gyveno kartu, nesudaro pagrindo daryti išvadą apie vaiko tėvo (reikalaujančio gražinti vaiką) neigiamą įtaką vaiko psichikai, įvertinant tai, jog šeimos bendras gyvenimas faktiškai yra iširęs ir vaiko motina neplanuoja grįžti gyventi į valstybę, iš kurios išvyko (Lietuvos apeliacinis teismo 2016-07-26 nutartis civ. b. Nr. 2-1533-943/2015). Kasacinis teismas, savo praktikoje aiškindamas Hagos konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b) punkte numatytos išimties taikymo pagrindus, yra nurodęs, jog „didelė rizika, kad vaiką gražinus jam būtų padaryta fizinė ar psichinė žala arba kad vaikas pakliūs į kitą netoleruotiną padėtį“ apima kraštutinius atvejus, kai vaikas negalės normaliai vystytis kilmės valstybėje dėl to, kad tėvų teisių ir pareigų turėtojas nevykdo ar nederamai atlieka tėvų teises ir pareigas, bei yra pagrindo manyti, kad toks jo elgesys nepasikeis ateityje (nederamai elgiasi vaiko akivaizdoje, piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis ar pan.) arba dėl objektyvių sąlygų kilmės valstybėje vaikui vystytis nebuvimo (pavyzdžiui, karo padėties) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-403/2008).

Paminėtina, kad Reglamento 11 str. 6 p. numato, jog tuo atveju, jei teismas priėmė nutartį dėl vaiko negražinimo pagal Hagos konvencijos 13 str., šis teismas turi tiesiogiai arba per savo centrinę instituciją perduoti teismo įsakymo dėl negražinimo ir atitinkamų dokumentų, visų pirma teismo posėdžio protokolo, kopiją valstybės narės, kurioje vaikas iki neteisėto išvežimo ar negražinimo turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, jurisdikciją turinčiam teismui arba centrinei institucijai, kaip nustatyta pagal nacionalinę teisę. To paties straipsnio 7 p. nustatyta, jog jei viena iš šalių į valstybės narės, kurioje vaikas iki neteisėto išvežimo ar negražinimo turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, teismus dar nesikreipė, Reglamento 11 str. 6 p. minėtą informaciją gavęs teismas ar centrinė institucija turi pranešti šalims ir pakviesti jas pagal nacionalinę teisę

per tris mėnesius nuo pranešimo teikti teismui teikimus, kad teismas galėtų apsvarstyti vaiko globos klausimą. Reglamento 11 str. 8 p. numato, kad nepaisant sprendimo dėl negrąžinimo pagal Hagos konvencijos 13 straipsnį, bet kuris vėlesnis vaiką grąžinti reikalaujantis sprendimas, kurį priėmė pagal Reglamentą jurisdikciją turintis teismas, siekiant užtikrinti vaiko grąžinimą, yra vykdomas. Tai reiškia, kad Lietuvos teismui išnagrinėjus bylą dėl galimai neteisėtai į Lietuvą išvežto ar laikomo vaiko grąžinimo į jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę, ir konstatavus, jog vaikas į Lietuvą išvežtas ar laikomas neteisėtai, tačiau nusprendus negrąžinti vaiko į jo valstybę, iš kurios vaikas buvo išvežtas, vadovaujantis Hagos konvencijos 13 str. nuostatomis, valstybės, iš kurios buvo išvežtas vaikas, kompetentingas teismas, vadovaudamasis Reglamento nuostatomis, 3 mėnesius nuo Lietuvos teismo sprendimo dėl vaiko negrąžinimo įsiteisėjimo dienos išlaiko jurisdikciją spręsti vaiko grąžinimo į valstybę, iš kurios jis buvo išvežtas, klausimą. Tuo atveju, jeigu minėtas teismas, susipažinęs su Lietuvos teismo motyvais bei argumentais dėl galimos žalos vaikui jį grąžinus atsiradimo, priimtą sprendimą grąžinti vaiką į valstybę, iš kurios jis buvo išvežtas, pastarasis teismo sprendimas turėtų būti vykdomas.

Sistemiškai aiškinant Hagos konvencijos 12 straipsnio nuostatas, prašymas pagal Hagos konvenciją dėl vaiko grąžinimo gali būti teikiamas nepraėjus 1 metų terminui nuo vaiko išvykimo iš nuolatinės jo gyvenamosios vietos valstybės. Praleidus šį terminą, yra preziumuojama, kad per 1 metus vaikas naujoje aplinkoje adaptavosi, prie jos prisitaikė, ir priėmus sprendimą dėl vaiko grąžinimo į jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę, jam gali būti padaryta fizinė ar psichinė žala. Tačiau ir šiuo atveju Hagos konvencija numato apribojimus išimties dėl vaiko negrąžinimo taikymui – 12 straipsnis reglamentuoja, kad net jeigu procesas dėl vaiko grąžinimo buvo pradėtas praėjus 1 metų terminui nuo vaiko neteisėto išvežimo ar negrąžinimo, teismo ar administracinė institucija nurodo grąžinti vaiką, nebent būtų įrodyta, kad vaikas jau prisitaikė prie naujos aplinkos. Aplinkybės dėl vaiko prisitaikymo prie naujos aplinkos, kaip ir aplinkybės, kad grąžintam vaikui būtų padaryta fizinė ar psichinė žala arba kad vaikas pakliūtų į kitą netoleruotiną padėtį, teismo proceso metu turi pareigą įrodyti asmuo, prieštaraujantis vaiko grąžinimui, t. y. asmuo, neteisėtai išvežęs vaiką ar neteisėtai laikantis jį kitoje valstybėje.

Sprendžiant klausimą dėl vaiko grąžinimo į valstybę, iš kurios jis buvo neteisėtai išvežtas, turi būti siekiama užtikrinti tinkamą vaiko ir tėvų interesų bei viešosios tvarkos balansą, teikiant pirmenybę vaiko interesams. Pažymėtina, jog pirmenybė vaiko interesų apsaugai teiktina ir tarptautinėje teisėje, atsižvelgiant į tai, jog valstybės įvairių tarptautinių organizacijų lygmeniu yra išreiškusios valią, jog imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai (Europos Sąjungos Pagrindinių teisių

chartijos 24 str. 2 d., Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 str. 1 d.). Remiantis Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnio 3 dalimi, kiekvienas vaikas turi teisę reguliariai palaikyti asmeninius santykius ir tiesiogiai bendrauti su abiem savo tėvais, jei tai neprieštarauja vaiko interesams.

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, jog vaiko interesas susideda iš dviejų dalių. Viena vertus, vaiko interesas reikalauja jo ryšių su šeima palaikymo, išskyrus tuos atvejus, kai įrodoma, jog šeima yra ypač netinkama. Iš to seka, kad šeimos ryšiai gali būti nutraukti tik išimtiniais atvejais ir kad viskas turi būti padaryta, siekiant išsaugoti asmeninius santykius, ir, jei reikia, „atstatyti“ šeimą (Gnahoré v. France, no. 40031/98, Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. sprendimas). Kita vertus, vaiko interesus aiškiai atitinka siekis užtikrinti jo vystymąsi patikimoje aplinkoje ir nei vienas iš tėvų negali pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnį imtis priemonių, kurios darytų žalą vaiko sveikatai ir vystymuisi (Neulinger ir Shuruk v. Switzerland, no. 41615/07, Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. liepos 6 d. sprendimas).

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (toliau – Konvencija) 3 straipsnyje ir CK 3.3 straipsnyje įtvirtintas vienas pagrindinių šeimos teisės principų – prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynybos principas. Konvencijos 3 straipsnio 1 dalis, taip pat 2, 6, 12 straipsniai įtvirtina nuostatą, kad imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, būtina laikytis vieno iš bendrųjų principų, nustatytų Konvencijoje – pirmiausia atsižvelgti į tai, kas geriausia vaikui. Vaiko interesus nulemia vaiko, kaip sveikos, dorovingos, tvirtos bei intelektualios asmenybės raida, jam turi būti suteikta galimybė turėti savo aplinką (tiek fizine, tiek socialine prasme), kurioje jis galėtų būti, užsiimti vaiko vystymuisi reikalinga veikla, todėl kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiant dėl vaiko interesų, turi būti įvertinama reikšmingų faktų visuma. Todėl sprendžiant klausimą dėl vaiko grąžinimo (negrąžinimo) į valstybę, iš kurios jis buvo išvežtas, pirmenybė turi būti teikiama vaiko geriausiems interesams, o VTAS, teikdamas duomenis (išvadą) teismui, nagrinėjančiam vaiko grąžinimo (negrąžinimo) į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę bylą, turi įvertinti geriausius vaiko interesus ir vaiko grąžinimo (negrąžinimo) į valstybę, iš kurios jis buvo išvežtas, atitikimą šiems interesams.
